

DÖRDÜNCÜ TÜRK DİL KURULTAYI

Ahmet B. Ercilasun

■ Dördüncü Türk Dil Kurultayı, 10 Ağustos 1942-14 Ağustos 1942 tarihlerinde Ankara'da, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Konferans Salonu'nda yapılmıştır.¹

Dördüncü Kurultay, Atatürk zamanında yapılan üç kurultaydan sonraki ilk kurultaydır. Atatürk'ün sağlığında, 1932, 1934, 1936 yıllarında ikişer yıl arayla kurultaylar yapılmıştı. Atatürk'ün hastalığı ve ölümü, arkasından ortaya çıkan Dünya Savaşı Dördüncü Kurultay'ın ertelenmesine yol açmış, ancak altı yıl aradan sonra Dördüncü Kurultay yapılabilmiştir.

Üç kurultayın İstanbul'da, Dolmabahçe Sarayı'nda yapılmasına karşılık Dördüncü Kurultay ilk kez Ankara'da yapılmıştır. Bunun sebebi, kurultay kitabının "Başlarken" bölümünde şöyle anlatılıyor:

"Türk Dil Kurumu'nu kuran Ebedî Şef Atatürk, Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi plânlarını gördüğü sırada, konferans salonunun kaç kişi alacağını sormuş, 600 kadar olabileceği söylenince :

-Hayır, olmaz; 1000 kişilik yapınız. Ben bu Kurultay ve Kongreleri orada topluyacağım.²

Demişti.

Hayata gözlerini yummuş olan Rahmetli Ulu Önderimizin bir vasiyet değeri almış bulunan bu buyruqları Dördüncü Kurultay'da yerine getirilmiş oldu." (1943: III).³

1 1943'te basılan kurultay kitabının "Başlarken" (s. III) bölümünde yer alan "12 Ağustos 1942" tarihi 14 Ağustos 1942 olmalıdır.

2 Alıntılarda dönemin imlası değiştirilmemiştir.

3 1943 = *Dördüncü Türk Dil Kurultayı 1942 – Toplantı Tutulmaları-Tezler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1943.

İkinci Dünya Savaşı, Kurultay'da bir değişikliğe daha yol açtı. Bilimsel bildiriler, genel toplantıda değil komisyonlarda okundu. Savaş şartları dolayısıyla zaten “dış ülkelerden bilgin çağırmaya yol bulunama(mış) ve Dördüncü Kurultay, ulusal ölçüde, daha çok bir iş ve çalışma toplantısı olarak” açılmıştır (1943: IV).

Kurultay, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün “yüksek himayeleri altında” yapılmıştır. Esasen cumhurbaşkanı, Türk Dil Kurumunun “Koruyucu Genel Başkanı”dır.

Dördüncü Türk Dil Kurultayı'nın başkanı, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'dir.⁴ Yücel, aynı zamanda tüzük gereği Türk Dil Kurumu başkanıdır. Kurultayın asbaşkanları, Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay ile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'dır. Kurultay'ın aşağı yukarı bütün yükü, Türk Dil Kurumu genel sekreteri olan İbrahim Necmi Dilmen üzerindedir.

Türk Dil Kurumu bir “cemiyet” (dernek) olarak kurulmuşsa da uygulamada resmî bir kurum gibidir. Cumhurbaşkanı, “Koruyucu Başkan” olduğu gibi devletin en üst makam sahipleri, Türk Dil Kurumunun “Genel Başkanlık Divanı”-nı oluşturmaktadırlar. Kurultay kitabına göre “Genel Başkanlık Divanı” aşağıdaki kişilerden oluşmuştur:

İsmet İnönü (Türkiye Cumhuriyeti Reisi),⁵ Mustafa Abdülhalik Renda (Büyük Millet Meclisi Reisi), Şükrü Saracoğlu (Başvekil), Mareşal Fevzi Çakmak (Genel Kurmay Başkanı), Memduh Şevket Esendal (Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri), Hasan Âli Yücel (Maarif Vekili).

Dördüncü Türk Dil Kurultayı'na toplam 911 kişi katılmıştır. Bunlardan 727'si Kurum üyesi, 65'i Halkevi delegesi, 29'u çeşitli kurumların temsilcileri, 31'i gazeteci, 21'i Kurum davetlisi, 38'i de dinleyicidir. Kurultay kitabında katılımcıların tamamının listeleri verilmiştir (1943: V- XLV).

1942'de Türk Dil Kurumu üyesi olan 727 kişiden 429'u sayılabilen yani milletvekilidir. 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943 yılları arasındaki altıncı dönem milletvekillerinin sayısı 470'tir. Demek ki milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu Türk Dil Kurumunun üyesi idi. Bunlar arasında,

Ahmet İhsan Tokgöz, Ahmet Kutsi Tecer, Aka Gündüz, Ali Canip Yöntem, Falih Rıfkı Atay, Fazıl Ahmet Aykaç, Fuat Köprülü, Halil Nihat Boztepe, Ebubekir Hâzım Tepeyran, Hüseyin Cahit Yalçın, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İbrahim Alâettin Gövsa, Kâzım Nami Duru, Kemalettin Kamu, Mehmet Emin Yurdakul,

4 **Düzeltilme:** *Türk Dili* dergisinin 851. sayısında (Kasım 2022) yayımlanmış bulunan “Atatürk ve Türk Dil Kurumu” başlıklı yazımda, 1932'deki Birinci Türk Dili Kurultayı başkanı olarak Kâzım (Karabekir) gösterilmiştir. Doğrusu Kâzım (Özalp) olacaktır. Yanlışımı haber veren Dr. Ferhat Tamir'e teşekkür ederim.

5 Kurultay kitabında (s. VI) başkanlık divanı üyelerinin daha başka görevleri de belirtilmiştir, ben ilk belirtilen görevi yazdım.

Memduh Şevket Esendal, Reşat Nuri Güntekin, Rıdvan Nafiz Edgüer, Sadri Ertem, Talât Onay, Velet İzbudak, Yahya Kemal Beyatlı gibi edebiyat adamları;

Adnan Menderes, Celal Bayar, Emin Erişirgil, Hasan Âli Yücel, Hikmet Bayur, Kasım Gülek, Mahmut Esat Bozkurt, Mustafa Abdülhâlik Renda, Numan Memencioğlu, Recep Peker, Refik Koraltan, Saffet Arıkan, Suat Hayri Ürgüplü, Şemsettin Günaltay, Şevket Raşit Hatipoğlu, Şükrü Saracoğlu gibi o dönemde veya daha sonra ünlü olmuş siyaset adamları;

Agâh Sırrı Levend, Besim Atalay, Hasan Reşit Tankut, İbrahim Necmi Dilmen, Mehmet Ali Ağakay, Naim Hâzım Onat, Ömer Asım Aksoy, Saim Ali Dilemre gibi çeşitli dönemlerde Türk Dil Kurumunda görev üstlenmiş isimler bulunmaktaydı.

1942 yılındaki Türk Dil Kurumu üyelerinden 72'si öğretmendir. Türkçe ve edebiyat öğretmenleri yanında diğer alanlardan öğretmenler de bulunmaktadır. Ayrıca Gazi Eğitim Enstitüsü hocaları da öğretmen olarak anılmaktadır. Öğretmenler içinden bazı dikkat çekici isimler şunlardır:

Abdülkadir Karahan: Samsun Lisesi edebiyat öğretmenidir, Samsun Halkevi delegesi olarak kurultaya katılmıştır.

A. Dilâçar: Gazi Lisesi öğretmeni

Ali Ulvi Elöve: Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmenlerinden

Enver Behnan Şapolyo: Gazi Lisesi tarih öğretmeni

Ferit Birtok: Harp Okulu öğretmenlerinden

Halit Fahri Ozansoy

Hâmit Sadi Selen: Gazi Terbiye Enstitüsü coğrafya öğretmeni

Haşim Nezihî Okay: Kayseri Develi Ortaokul Müdürü

Hıfzırahman Raşit Öymen: Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmenlerinden ve Maarif Vekilliği müdürlerinden

Hüseyin Namık Orkun: Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmeni

İshak Refet Işırtman: Atatürk Lisesi öğretmenlerinden

Kenan Akyüz: Yozgat Lisesi edebiyat öğretmeni

Namdar Rahmi Karatay: Gazi Terbiye Enstitüsü edebiyat öğretmeni

Necmeddin Halil Onan: Maarif Vekilliği müfettişlerinden

Şükrü Kurgan: Gazi Lisesi edebiyat öğretmeni

Tahir Nejat Gençan: İstanbul Erkek Lisesi edebiyat öğretmeni

1942 yılında Türk Dil Kurumu üyesi olan Türk dili ve edebiyatı öğretim elemanları ile dil bilimciler son derece sınırlıdır. Bunları o zamanki unvanları ile aşağıda gösteriyorum:

Prof. Abdülkadir İnan: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi profesörlerinden

Prof. Ahmet Caferoğlu: Üniversite⁶ Türk Dili Tarihi Profesörü

Ali Nihat Tarlan: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Metinler Şerhi Profesörü

Fahir İz: Edebiyat Fakültesi⁷ doçentlerinden

Hamdi Tanpınar: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Profesörü

Mehmet Kaplan: Edebiyat Fakültesi asistanlarından

Melâhat Özgü: Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Almanca Doçenti

Necip Üçok: Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi asistanlarından

Pertev Boratav: Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi doçentlerinden

Prof. Ragıp Özdem: İstanbul Üniversitesi Umumi Lengüistik Profesörü

Prof. Reşit Rahmeti Arat: İstanbul Üniversitesi Türk Dili Tarihi Profesörü

Dr. Sadettin Buluç: İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi asistanı

Üyeler arasında 13 general 1 amiral de bulunmaktadır. Bunlar arasında Ali Fuat Cebesoy, Ali Fuat Erden, Kâzım Karabekir, Nuri Killioğlu, Salih Omurtak gibi isimleri zikredebiliriz.

1940'ların tanınmış idareci ve kültür adamlarından bazıları da Türk Dil Kurumunun üyesidir:

Afet İnan: Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı

Ahmet Cevat Emre: Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu üyelerinden

Akın Karauğuz: Zonguldak Karaelmas Basımevi sahibi

Bülent Esen: Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Profesörü

Cemil Bilsel: İstanbul Üniversitesi Rektörü

Faik Reşit Unat: Maarif Vekilliği Millî Talim ve Terbiye Heyeti Azası

Fuat Köseraif: Türk Dil Kurumu Genel Merkez Kurulu üyelerinden

Hakkı Tarık Us: *Vakit* Gazetesi sahibi

Hâmit Ongunsu: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı

Hâmit Zübeyir Koşay: Antikiteler ve Müzeler Müdürü

Hıfzı Oğuz Bekata: *Çığır* gazetesi sahibi

Hıfzı Veldet: İstanbul Hukuk Fakültesi doçentlerinden

Hüseyin Nail Kubalı: İstanbul Hukuk Fakültesi doçentlerinden

İhsan Sungu: Maarif Vekilliği Müsteşarı

İsmail Hakkı Baltacıoğlu: *Yeni Adam* mecmuası sahibi

İsmail Hâmi Danişmend: Muharrir

İzzet Melih Devrim: Anadolu Ajansı müdürlerinden

⁶ 1942'de bir tek üniversite vardı: İstanbul Üniversitesi.

⁷ 1942'de bir tek edebiyat fakültesi vardı: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Kadri Yörükoğlu: Maarif Vekilliği Millî Talim ve Terbiye Heyeti Reisi
Kâzım İsmail Gürkan: Tıp Fakültesi profesörlerinden
Mehmet Sadık Aran: *Ulus* gazetesi muharrirlerinden
Sabahattin Eyüboğlu: Maarif Vekilliği Millî Talim ve Terbiye Heyeti azasından
Selim Nüzhet Gerçek: Derleme Müdürü
Server İskit: Matbuat Umum Müdürlüğü müşavirlerinden
Sıddık Sami Onar: Hukuk Fakültesi Dekanı – İstanbul
Prof. Şekip Tunç: Edebiyat Fakültesi profesörlerinden
Vedat Nedim Tör: Matbuat Umum Müdürlüğü başmüşavirlerinden
Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Lâhey Büyükelçisi
Yaşar Nabi Nayır: Muharrir
Prof. Zeki Zeren: Tıp Fakültesi Anatomi Profesörü.

1942 yılındaki Türk Dil Kurumu üyeleri sadece kültür adamları, öğretim üyeleri, öğretmenler ve siyaset adamlarından ibaret değildir. Teknoloji, iktisat vb. alanlarda çalışan pek çok kimse de Kurum üyesidir. Birkaç meslek ve memuriyeti örnek olarak verebiliriz: Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğünde teknisyen, Deniz Nakliyat Dairesi Fen Şubesi İnşa Müttehassısı, Yüksek Ziraat Enstitüsü Umumi Kâtibi, kâğıt fabrikasında kimyager, Merinos Fabrikası Müdürü, Devlet Demiryolları fen müfettişi, Cer Dairesi Reis Muavini, Eti Bank Umum Müdür Muavini, Nazilli Basma Fabrikası Müdürü, komisyoncu, Sümer Bank Umum Müdürü, Paşabahçe Cam ve Şişe Fabrikası teknik müşaviri, İnhisarlar İstanbul Depolar Grup Müdürlüğünde eksper, İstanbul Bölge İaşe Müdürlüğü Fiyat Murakabe Şefi, Mamak Maske Fabrikası Laboratuvar Şefi, Devlet Demiryolları Yol Dairesi Reisi, Eskişehir Şeker Fabrikası Müdürü, Turhal Şeker Fabrikası İşletme Şefi, Liman İşletme Müdürü, Ticaret Vekâleti müfettişi, İzmit Kâğıt Fabrikasında Kâğıt İşletme Şefi, MTA Enstitüsü Laboratuvar Sekreteri.

1940'larda Türk Dil Kurumu üyelerinin bu kadar farklı bir görünüm içinde olması, o dönemlerde yeteri kadar yetişmiş dilci ve uzman bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Önemli sebeplerden biri de Birinci Türk Dili Kurultayı'nda bulunanların Kurultay kararıyla üye sayılmış olmalarıdır.

Dördüncü Türk Dil Kurultayı'nda yedi bildiri, o zamanki ifade ile “tez” sunulmuştur. Bilim Komisyonlarında sunulup incelenen tezler şunlardır:

Fuat Köseraif: “Türkçemiz Bükünlü müdür?” (1943: 241-263).

Saim Ali Dilemre: “Ulusal Eskilikler ve Türkçe” (1943: 264-285).

S. Fethi Gökçaylı: “Dil İnkılâbı Programı ve Gramerin Dildeki Önemi” (1943: 286-305).

Vedat Örs: “Türk Dilinde Islaha Muhtaç ve Islahı Kolay Bazı Noktalar” (1943: 306-319).

Tahir Nejat Gencan: “Nispet Eki î = -cek” (1943: 320-328).

Zeki Zeren: “Tıp Terminolojimizdeki Reform” (1943: 329-339).

Ragıp Özdem: “Terimler Hakkında” (1943: 340-356).

13 Ağustos 1942 Perşembe günü yapılan kurultayın ikinci genel toplantısında komisyon raporları okunmuş ve tartışılmıştır. Komisyon raporları ve bildiriler üzerine genel kurulda yapılan uzun tartışmalar da kurultay kitabının 58-135. sayfaları ile 201-240. sayfaları arasında yer alır. Hazırlanmakta olan sözlükte yabancı asıllı kelimelerin yer alıp almayacağı, alfabede *η* sesi için bir harf gerekip gerekmediği, Türk dilinin bükünlü olup olmadığı konularındaki tartışmalarla, *üçgen*, *belen* gibi kelimeler üzerindeki tartışmalar ilgi çekicidir.

Fuat Köseraif’in sunduğu “Türkçemiz Bükünlü müdür?” tezine bilhassa Ahmet Caferoğlu ile Reşit Rahmeti Arat’ın itiraz ettiği görülmektedir. Abdullah Battal Taymas’ın “Tatarca” tabirine itiraz ederken söyledikleri önemlidir: “Tatarca tâbiri de gayet elâstikî ve müphem bir tâbirdir; ‘Sibirya Tatarları, Kazan Tatarları, Kırım Tatarları’ v.s. gibi tâbirler vardır; Ruslar Azeri Türklerine bile ‘Tatar’ derler.” (1943: 203)

İtirazlara cevap veren Kurum Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen’in Kurumun göreviyle ilgili şu sözleri de kaydedilmeye değer:

“Türk Dil Kurumu okulların ders idaresini üzerine almış bir müessese değildir. Türk Dil Kurumu kendi ilmî ve inkılâpçı vazifesini yapmakla meşguldür.” (1943: 69)

Dönemin “inkılâpçı vazifesi”, Tıp Fakültesi profesörlerinden Dr. Kemal Cenap tarafından hayli keskin bir şekilde şöyle ifade edilmiştir:

“Bu inkılâpta Darwin’ci mi, yoksa Lamark’cı mı olalım? Yani inkılâp yavaş mı yürüsün, yoksa hızlı ve hamleli mi? Bu meseleyi yıllardan beri evirdik, çevirdik, düşündük, taşındık, nihayet Türkün yavaşa tahammül etmiyen birlik vicdanı haykırdı: ‘Acele et, hamle yap, değiş, durmadan değiş, istikrar ölüye, hareket ve değişim canlıya yakışır, didin, tâ ki sen, bugünün ve yarının hızla değişen hayat şartlarına daha önceden uyabilesin.’” (1943: 186)

1940 başlarının inkılâpçılık ruhu, Türklük vurgusuyla birlikte yürür. Dr. Kemal Cenap’ın şiddetli alkışlarla karşılanan “Sözümü sayın ve kıymetli Başvekilimizin bir vecizesiyle bitiriyorum: Türküz, Türkçüyüz...” cümlelerinden sonra söz alan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu’nun şu sözleri dönemin inkılâpçılık ve Türklük anlayışını yansıtır:

“Bir ulus yapısında fertler bir yapının malzemesini kuran unsurlar gibidir. Bir yapının unsurlarını birbirine bağlayan, kenetliyen madde nasıl, harç, çimento, demir, tel ise bir ulusu yapan fertleri de birbirine bağlayan harç kan birliği kadar dil ve tarih birliğidir. Hattâ dil birliği bu harç içinde en dinamik unsurlardan birini teşkil eder. Dil, tarih kadar sosyal bir soya çekim (veraset) mayasıdır... Ulusal dil, ulusal edebiyatın, tarihin, düşüncenin, bilginin temelidir.

Dil biyo-psikolojik bir insan olayı olduğu kadar sosyal ve kültürel bir olay olarak da ulus işidir... Türk dilini arıklamak; Türk ulusunun sosyal soya çekim mayalarından olan bu hazneye kendisine lâyük olan gelişme ve derinleşme imkânlarını vermek ve onu Türk ulusunun büyük ruh tarlası olan körpe ve genç dimağlara kutsal bir tohum gibi ekmek.” (1943: 89).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'ndaki Türklük vurgusu çok daha keskindir. “Ben Türk milletinden daha büyük millet tanımadığım için sordum.” diye sözlerine devam eden Baltacıoğlu konuşmasını şu sözlerle bitirir:

*“Şimdi tarihin sesini daha iyi işitiyorum:
Türk! Kendine güven!
Türk! Durma, yarat!”* (1943: 97, 99)

Bu sözlerdeki duygu ve düşünceler sadece çok iyi bir hatip olan Baltacıoğlu'na ait değildir. Kurultay kitabı, konuşmanın bitiminden sonra ayrıç içine şu notu koyar: *Bravo sesleri, şiddetli alkışlar.*

Genç destan şairi Basri Gocul bir köy öğretmenidir ve Düzce delegesi olarak kurultaya katılmıştır. Söz alır ve destanından bir parça okur:

*On binlerce insanın doldurduğu alanda
Yurduna borçluları çağırdı, Yabgu, anda.
Elele verişerek saflaştılar Batırlar,
Batırlar ki ölünce mezar balballatırlar...*

Gocul'un okuduğu parça kurultay kitabında tam dört sayfadır (1943: 141-146). 1940'lardan beri destanını parça parça yayımlayan Gocul'un eseri nihayet bütün hâlinde Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanmıştır: *Türk Millî Destanı Oğuzlama.*

Aynı zamanda Türk Dil Kurumunun da başkanı olan Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in kapanış konuşmasındaki şu cümleleri Kurultay üyelerini daha ılımlı olmaya çağırır gibidir:

“Dil Kurumu inkılâpçı ruhiyle Türk kültürüne ve kültür adamlarına elinden gelen yardımı yapmaktadır ve yapacaktır. Onun emekleri, ilk vasfiyle unsur verici, yol gösterici ve hazırlayıcıdır. Dil hareketine tertip ve düzen vermek için var kuvvetiyle çalışan bu Kurum'un, kendi konusunda fazla duygulu oluşunu tabii bulmalısınız. Dil dâvamızın umumî karargâhı, orasıdır. Yalnız şunu da hatırdan çıkarmamalıdır ki, biz, zevkin hür oluşunu ve ilmin özgürlüğünü prensip olarak tutmakta ve yerine getirmekteyiz.” (1943: 150)

14.08.1942 Cuma günü yapılan Üçüncü Genel Toplantı'nın saat 12-12.40 arasındaki “İkinci Oturma”sında, Rektör Cemil Bilsel ve 52 arkadaşının verdiği “takrir” Kurultay'da oylanmış ve Kurumun “Merkez Kurulu”na aşağıdaki üyeler seçilmiştir:

Genel Sekreter : İbrahim Necmi Dilmen (Burdur Saylavı)

Sayman : Besim Atalay (Kütahya Saylavı)

Üyelikler : Doktor Mehmet Ali Ağakay (Gaziantep Saylavı), Ömer Âsım Aksoy (Gaziantep Saylavı), Profesör İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ahmet Cevat Emre, Kemalettin Kamu (Rize Saylavı), Fuat Köseraif, Naim Onat (Konya Saylavı), Hasan Reşit Tankut (Maraş Saylavı), Kutsi Tecer (Seyhan Saylavı).

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, tüzük gereği Merkez Kurulu'nun da başkanıdır (1943: 142, 147).

Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945 yılında yapılacak, o tarihe kadar Türk Dil Kurumunu yukarıdaki Kurul yönetecektir.